

USAID | **УКРАЇНА**
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

ЮРИДИЧНІ ІННОВАЦІЇ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ

Контракт No. AID-OAA-I-13-00032, **Завдання No.** AID-121-TO-16-00003

Програма реформування сектору юстиції «Нове правосуддя»

Представник спеціаліста з питань контрактів: Олександр Пісун, Менеджер проектів з розвитку демократії, Відділ сприяння розвитку демократії та врядування

Завдання розвитку 1: Більш інклюзивні, прозорі та підзвітні процеси врядування.

Автор: Валентина Мудрік, радник з питань роботи з громадянським суспільством Програми USAID «Нове правосуддя»

Надано:

Кімонікс Інтернешнл Інк.

27 лютого 2020 р.

ДІСКЛЕЙМЕР

Погляди авторів, викладені у даній публікації, не обов'язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або Уряду Сполучених Штатів Америки.

ЗМІСТ

вступ	1
опис кредитного модуля.....	2
мета і завдання дисципліни	3
зміст навчального курсу	4

ВСТУП

Навчальний курс «Юридичні інновації» має на меті сформувати знання студентів права про діджиталізацію в праві, підвищити їх рівень цифрової грамотності, розвинути практичні навички застосування юридичних інновацій та технологій у професійній діяльності юристів.

Курс розроблено представниками вищих навчальних закладів та студентської спільноти, які взяли участь у Літній школі з юридичних інновацій 2019, організованій Міністерством юстиції у партнерстві з Міністерством освіти і науки, спільноту «Kyiv Legal Hackers» за підтримки Програми USAID «Нове правосуддя» та Координатору проектів ОБСЄ в Україні. Більше інформації про школу можна знайти за посиланням <https://newjustice.org.ua/uk/novini/vikladachi-ukrayinskih-vishiv-rozrobili-proekti-modelnogo-navchalnogo-kursu-z-yuridichnih-innovatsij/>.

10-11 листопада 2019 р. розробники курсу провели засідання робочої групи з метою розробки змісту програми навчального курсу та погодження подальших кроків з його впровадження. До авторського колективу увійшли представники Міністерства юстиції України, Міністерства освіти і науки України, Kyiv Legal Hackers, Програми USAID «Нове правосуддя», Координатору проектів ОБСЄ в Україні, представники закладів вищої освіти та студентської спільноти:

1. Максим В'юник, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;
2. Євген Греков, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;
3. Богдан Карнаух, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;
4. Станіслав Кухтик, Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая;
5. Олег Мусій, Національний університет «Острозька академія»;
6. Олесь Отрадна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
7. Діана Проценко, Національний університет «Києво-Могилянська Академія»;
8. Вячеслав Пряміцин, Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського;
9. Інна Птіцина, Національний університет «Києво-Могилянська академія».
10. Роман Радейко, Національний університет «Львівська політехніка»;
11. Вікторія Сергієнко, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
12. Тетяна Цувіна, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

ОПИС КРЕДИТНОГО МОДУЛЯ

Рівень ВО, спеціальність, освітня програма, форма навчання	Загальні показники	Характеристика кредитного модуля
Рівень ВО <i>перший (бакалаврський)</i>	Назва дисципліни <i>Юридичні інновації</i>	Лекції _____ год.
Спеціальності <i>081 «Право» 293 «Міжнародне право»</i>	Цикл <i>вибіркові дисципліни</i>	Практичні _____ год.
Освітня програма <i>ОПП, Право</i>	Статус кредитного модуля <i>(обов'язковий)</i>	Самостійна робота _____ год.
		Виконання індивідуального завдання _____ год.
Форма навчання <i>денна</i>	4 курс Семестр - восьмий	Індивідуальне завдання <i>проект</i>
	Кількість кредитів 3/90 годин	Вид та форма семестрового контролю <i>залік</i>

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ

2.1. Мета навчальної дисципліни

Мета навчального курсу – формування знань про діджиталізацію в праві, підвищення рівня цифрової грамотності студентів права, набуття практичних навичок застосування юридичних інновацій та технологій у професійній діяльності юристів.

Студенти мають здобути такі компетентності:

- здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності;
- навички використання інформаційних та комунікаційних технологій в юриспруденції;
- здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями, поєднувати юридичні навички з технологічними процесами інших галузей знань.

2.2. Основні завдання навчальної дисципліни:

- розуміти сутність інноваційних юридичних технологій та їх застосування у праві;
- вміти алгоритмізувати процеси у діяльності юристів;
- виявляти юридичні процеси, придатні до автоматизації;
- розуміти сутність блокчейну (Blockchain) та сфери його використання у юридичній практиці;
- володіти навичками ефективного пошуку інформації у відкритих джерелах даних та аналізу отриманої інформації;
- ідентифікувати та аналізувати ризики, що виникають при використанні технологій у праві, розуміти етичні аспекти впровадження інновацій;
- розуміти особливості створення, організації юридичних стартапів та залучення коштів;
- вміти використовувати інструменти онлайн вирішення спорів (ODR);
- вміти використовувати методику дизайн-мислення в юридичній діяльності.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Тема 1. Вступ до юридичних інновацій

Лекційні заняття

1. Як технології впливають на право?
2. Огляд основних напрямів інновацій у праві
3. Цифровізація в праві: де ми є сьогодні і де будемо завтра?
4. Штучний інтелект в юридичній професії
5. Юридичні професії майбутнього

Практичні заняття

1. Запропонувати варіанти діджиталізації у повсякденному житті (приклади: вибори, сфера трудового права, адміністративні правопорушення, документи для отримання певного статусу, тощо). Проаналізувати галузі права на можливості діджиталізації.

2. Протестувати технічні сервіси (Opendatabot, Axdraft, Єдиний реєстр судових рішень, Єдиний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань) та запропонувати варіанти їх покращення.

Розширений зміст теми

Як технології впливають на право: огляд еволюції технологічної підтримки права від його зародження і до сьогодення.

Вербалізація права: вираження правил поведінки (норм права) мовними засобами. Механізація права: фіксація правових норм у писемних джерелах (документах).

Цифровізація права: створення електронних копій паперових документів, зберігання документів у цифровій формі.

Онтологізація (семантизація права): створення семантичного гіпертексту і гіпермережі семантичних конструкцій.

Епістемізація права: моделювання-орієнтоване представлення правового знання, автоматизація правозастосовної діяльності за допомогою штучного інтелекту.

Короткий огляд основних напрямів інновацій у праві. Приклади цифровізації у публічній сфері: електронний кабінет платника податків, електронний суд, реєстрація ТОВ онлайн, модельні статuti тощо. Публічні реєстри і відкриті дані. Цифровізація в наданні юридичних послуг: чатботи і автоматизація процесів складання юридичних документів. Цифрові можливості для вирішення спорів. Чим для правника може бути корисною технологія Blockchain.

Різні підходи до цифровізації права. Потенційна цінність цифровізації права. Проблеми цифровізації аналогових текстів (парсинг, оцифрування, ідентифікація змісту). Основні українські компанії, що займаються цифровізацією права.

Штучний інтелект: широке і вузьке розуміння. Ознаки штучного інтелекту. Машинне навчання. Класифікації штучних інтелектів. Сильний і слабкий штучний інтелект. Нейромережі у праві.

Юридичні професії майбутнього: лігал-інженер, кібер-слідчий, медіа-поліцейський, мережевий юрист та ін.

Рекомендована література:

1. Перша нейромережа в Axon Partners. URL: <https://cutt.ly/VeREbtg>
2. API законів. URL: <https://cutt.ly/1eREx8l>
3. Закони у JSON. URL: <https://cutt.ly/KeREnUv>

Тема 2. Дизайн мислення

Лекційні заняття

1. Дизайн мислення, як метод створення юридичних продуктів та послуг
2. Ключові принципи дизайн мислення та їх важливість для вирішення складних юридичних завдань
3. Ключові етапи процесу створення інноваційних рішень
4. Основи побудови найпростіших карт юридичних процесів

Практичні заняття

До початку практичного заняття студенти мають сформулювати проблему на вирішення якої буде направлений командний проєкт (наприклад, опитування цільової аудиторії, аналіз соціологічних досліджень, вивчення проблеми з Інтернет-джерел, аналіз статистичної інформації тощо).

На основі отриманих даних, формулюємо практичну задачу свого проєкту. Студенти генерують ідеї щодо вирішення задачі, представляють напрацьовані ідеї аудиторії та обирають ефективне рішення.

Рекомендована література:

1. 50 відтінків дизайн-мислення: у яких сферах використовувати метод. URL: <https://cutt.ly/teREQOD>
2. Все буде дизайн: як знаходити рішення, яких не існувало раніше. URL: <https://cutt.ly/WeREEH2>
3. Давай по порядку: як влаштовано метод Design Thinking. URL: <https://cutt.ly/jeRETfI>
4. Денис Іванов. Інновації – спосіб мислення юриста на користь клієнта / 15.03.2019 URL: <https://cutt.ly/MeREYW6>
5. Уроки історії: як виникло та розвивалось дизайн-мислення. URL: <https://cutt.ly/0eREUYy>
6. Як юристи Стенфордського університету використовують дизайн-мислення (англ). URL: <https://cutt.ly/JeREIWu>
7. Prometheus: DT101 Дизайн-мислення для інновацій
8. Design Thinking: Understand – Improve – Apply. URL: <https://cutt.ly/geREOTS>

Тема 3. Алгоритми та автоматизація в праві

Лекційні заняття

1. Алгоритм та його використання в праві
2. Автоматизація процесів у діяльності юриста
3. Чатбот та його застосування в праві
4. Створення шаблонів юридичних документів

Практичні заняття

1. Проаналізувати договір (наприклад, оренди квартири, автомобіля тощо). Визначити мінімальну кількість питань, які має поставити юрист клієнту, щоб заповнити фактичні дані залежно від предмета договору (істотні умови тощо). Запропонувати оптимальний порядок і формулювання (вигляд) цих питань, а також вимоги до відповідей, з тим, щоб їх міг ставити клієнту автоматизований алгоритм (наприклад, чатбот).

2. Проаналізувати сценарій з будь-якого процесуального кодексу (наприклад, підготовка/подача клопотання про призначення експертизи) на практиці. Проаналізувати його, викласти у вигляді сценарію (опитувальник-чекліст) для чатбота, який допомагає юристу (адвокату) нічого не забути при підготовці та подачі такого документа.

Рекомендована література:

1. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності: Навч. посіб. / В.Г. Іванов, С.М. Іванов, В.В. Карасюк та ін.; За заг. ред. В.Г. Іванова. – Х.: Право, 2010. URL: <https://cutt.ly/2eRELZ3>

2. Алгоритм дій щодо ліквідації юридичної особи. URL: <https://cutt.ly/neREZOS>

3. Віктор Мороз. Час боту. Журнал сучасного правника «Український юрист» URL: <https://cutt.ly/3eREXLB>

4. Юрій Заремба. Автоматизація юридичних документів. URL: <https://cutt.ly/IeRECP1>

Тема 4. Робота з відкритими даними

Лекційні заняття

1. Використання відкритих даних в роботі юриста
2. Публічні реєстри: огляд та основи роботи з ними
3. Державні електронні сервіси
4. Приватні провайдери доступу до відкритих даних
5. Захист персональних даних в legal tech рішеннях

Практичні заняття

1. Навчитися працювати з відкритими даними для свого командного проєкту або для вирішення іншої практичної задачі, студенти мають:

- знайти необхідну інформацію на сайті data.gov.ua та проаналізувати зміст отриманої інформації у наборі даних;
- проаналізувати публічну інформацію з відкритих реєстрів;
- за необхідності, сформулювати запит на доступ до публічної інформації.

Рекомендована література:

1. Законодавство ЄС у сфері відкритих даних. URL: <https://cutt.ly/4eRE01P>

2. Законодавство, звіти і дослідження відкритих даних м. Нью-Йорк. URL: <https://cutt.ly/9eRE3up>

3. Zuiderveen Borgesius, Frederik and van Eechoud, Mireille M. M. and Gray, Jonathan, Open Data, Privacy, and Fair Information Principles: Towards a Balancing Framework (November 24, 2015). Berkeley Technology Law Journal, Forthcoming;

Institute for Information Law Research Paper No. 2015-04; Amsterdam Law School Research Paper No. 2015-46. URL: <https://cutt.ly/UeRE8U3>

4. Global Report. Open Data Barometer. 2018. URL: <https://cutt.ly/teRE4Db>

5. Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

6. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10. 2015 р. № 835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-п>

7. Рекомендації для оприлюднення наборів відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/pages/835-rec-index>

8. План дій з реалізації принципів Міжнародної хартії відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/pages/plan-dii-z-pryiednannia-odc>

9. Портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua>

10. Про функціонування Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.06.2016 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0959-16>

11. Деякі питання функціонування Державного реєстру речових прав на нерухоме майно: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2018 р. № 484. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/484-2018-п>

12. 5 ресурсів, де можна вивчити про відкриті дані. URL: <https://cutt.ly/ReRRt2y>

13. Відкритий посібник з відкритих даних для громадських організацій, журналістів, і не тільки 2016. URL: <https://cutt.ly/2eRRRfQ>

14. Сервіси на основі відкритих даних. URL: <https://thedigital.gov.ua>

Тема 5. Blockchain в праві

Лекційні заняття

1. Технологія Blockchain та принципи її роботи
2. Сфери застосування блокчейну в юридичній діяльності
3. Криптовалюти
4. Смарт-контракти
5. Успішні кейси застосування блокчейну

Практичні заняття

1. Дискусія щодо позитивного та негативного досвіду застосування блокчейн у діяльності юриста
2. Стандартні договори можуть бути замінені смарт-контрактами.

Рекомендована література:

1. Episode 21: Blockchain, Smart Contracts and the Future of Law, with Casey Kuhlman of Monax. URL: <https://cutt.ly/zeRS7de>

2. Blockchain Knowledgebase (Blogs / Articles / Podcasts / Videos / Educational Content). URL: <https://cutt.ly/ceRDjag>

3. There's No Good Reason to Trust Blockchain Technology. URL: <https://cutt.ly/4eRDzTD>

4. Hate Lawyers? Can't Afford One? Blockchain Smart Contracts Are Here to Help. URL: <https://cutt.ly/4eRDzTD>

5. Satoshi Nakamoto Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. URL: <https://cutt.ly/neRDOiP>

6. Кудь А. Цифрові активи та їх правове регулювання у світлі розвитку технології блокчейн: монографія / Александр Кудь, Микола Кучерявенко, Євген Смичок. – Харків: Право, 2019. 216 с.

Тема 6. Доступність правосуддя та юридичні інновації

Лекційні заняття

1. Електронний суд
2. Електронні докази
3. Онлайн вирішення спорів (ODR)
4. Блокчейн арбітраж

Практичні заняття

1. Обговорення судової практики щодо належності допустимості електронних доказів, забезпечення електронних доказів.
2. Проаналізувати системи ODR (он-лайн вирішення спорів) та їх застосування до окремих спорів, спробувати вирішити он-лайн спір за допомогою ODR. Візуалізувати процедуру онлайн вирішення спору на www.civilresolutionbc.ca. Знайти світові тренди та українські стартапи у цій сфері.

Рекомендована література:

1. Гетманцев М. Електронні докази в цивільному процесі: практика застосування новел законодавства // Підприємництво, господарство і право. – 2019. – № 2. – С.19-23.
2. Каламайко А. Ю. Електронні технології в цивільному процесі: постановка проблеми // Університетські наукові записки. – 2013. – № 1 (45). – С.159-165.
3. Каламайко А. Ю. Електронні докази в цивільному процесі: монографія. – Х.: Право, 2017. – 178 с.
4. K. Mania Online dispute resolution: the future of justice// International Comparative Jurisprudence. – 2015. - № 1. – P.76–86.
5. Salter Sh. Online dispute resolution and justice system integration: British Columbia’s civil resolution tribunal. – Windsor Yearbook of Access to Justice. – 2017. – Vol. 34 (1). – P. 112-129.
6. Ortolani P. The impact of blockchain technologies and smart contracts on dispute resolution: arbitration and court litigation at the crossroads // Uniform Law Review. – Vol. 24, Issue 2. – June 2019. – P. 430–448.
7. Lupo G., Bailey J. Designing and Implementing e-Justice Systems: Some Lessons Learned from EU and Canadian Examples // Laws. – 2014. – № 3. – P. 353-387.
8. Velicogna M. Justice Systems and ICT: What Can Be Learned from Europe? // Utrecht Law Review. – 2007. – № 3. – С. 129–47.

Тема 7. Дизайн документів

Лекційні заняття

1. Структура та типологія документів
2. Типографіка в юриспруденції: ієрархія, колір, контраст, шрифти
3. Дизайн юридичних документів
4. Програмне забезпечення (платформи, конструктори) для драфту документів

Практичні заняття

1. Проаналізувати документи на наявність положень, які не мають юридичного значення (юрні)
2. Редагувати документи відповідно до юридичної типографіки

Рекомендована література:

1. 50 відтінків дизайн-мислення: у яких сферах використовувати метод. URL: <https://cutt.ly/CeRHLLN>
2. Все буде дизайн: як знаходити рішення, яких не існувало раніше. URL: <http://bydesign.platfor.ma/what-is-dt>
3. Давай по порядку: як влаштовано метод Design Thinking. URL: <https://cutt.ly/ueRH43x>
4. Як юристи Стенфордського університету використовують дизайн-мислення (англ). URL: <https://cutt.ly/reRJq7G>

Тема 8. Юридичні стартапи

Лекційні заняття

1. Юридичні стартапи: світовий та український досвід
2. Бізнес моделі юридичних стартапів
3. Залучення ресурсів та монетизація

Рекомендована література:

1. 1991 Civic Tech Center. Зроби мені legal, зроби мені tech. Де шукати натхнення для правових IT-проектів. URL: <https://cutt.ly/yeRFQ7W>
2. Bot&Partners, которые делают юридических ботов для Telegram и Facebook, получили \$20 000 за 10% доли. URL: <https://cutt.ly/beRFNuw>
3. Harvard Business Review. Про прийняття розумних рішень. 10 найкращих статей. / Harvard Business Review. – Київ : БМ-БУКС, 2019. - 208.
4. Harvard Business Review. Про стратегію. 10 найкращих статей із журналу Harvard Business Review. / Harvard Business Review. – Київ : БМ-БУКС, 2019. – 288 с.
5. Jonathan Askin. From Bleak House to Geek House: Will Europe Breed the Best, Next-Generation of Entrepreneurs and Lawyers? URL: <https://cutt.ly/HeRF1Uc>
6. Legaltech: на межі права та технологій URL: <https://cutt.ly/deRF3rF>
7. Valentin Pivovarov. Increase Accessibility To Justice In 48 Hours / 13.12.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/YeRF4Rv>
8. Valentin Pivovarov. Why Do You Need An Ecosystem To Make Legal Innovations? / 20.02.2019. URL: <https://cutt.ly/DeRGqbr>
9. Бланк С., Дорф Б. Стартап. Настольная книга основателя. / С. Бланк, Б. Дорф. – Москва : Альпина Паблишер, 2018. – 616 с.

10. Бріньолфссон Е., Макафі Е. Друга епоха машин: робота, прогрес та процвітання в часи надзвичайних технологій. / Е. Бріньолфссон, Е. Макафі. – Київ : К.FUND, 2016. – 236 с.
11. Денис Иванов. Новые времена зывают к новым форматам. Justice Ideas Festival / 29.05.2019. URL: <https://cutt.ly/teRGiM4>
12. Денис Иванов. Інновації – спосіб мислення юриста на користь клієнта / 15.03.2019. URL: <https://cutt.ly/jeRGpJ9>
13. Дзядевич Х. Інновації в юридичному бізнесі. Світовий тренд. URL: <https://cutt.ly/XeRGshJ>
14. Діамандіс П., Котлер С. Переможець: як досягти колосального успіху і вплинути на світ. / П. Діамандіс, С. Котлер. – Київ : К.FUND, 2016. - 253с.
15. Кейс С. IT-цунамі: як бізнесу вижити в третій хвилі інтернету. / С. Кейс. - Київ : К.FUND, 2017. – 192 с.
16. Кох Р. Принцип 80/20 та 92 інших фундаментальних законів природи. Наука успіху. / Р. Кох. – Київ : БМ-БУКС, 2019. - 360.
17. Ланкастер Д. Лідерство в стилі LEAN: шлях до постійного вдосконалення вашого бізнесу. / Д. Ланкастер. – Київ : К.FUND, 2017. - 240с.
18. Лігалтекові статті, огляди, інтерв'ю. URL: <https://cutt.ly/OeRGny2>
19. Маркетолог юридичної фірми завжди повинен... читати думки юристів. URL: <https://cutt.ly/ReRGgNR>
20. Нішевий маркетинг юридичних послуг. Якщо ваш ринок - все, то ваш ринок – ніхто. URL: <https://cutt.ly/eeRGQbn>
21. От корпоративного юриста до основателя стартапа AxDraft за \$10 млн. История Юрия Зарембы и AxDraft. URL: <https://cutt.ly/GeRGEjO>
22. Раджу Н., Прабху Д. Економні інновації: як створити більше з меншими ресурсами. / Н. Раджу, Д. Прабху. – Київ : К.FUND, 2015. - 208с.
23. Райз Е. Стартап без помилок. / Е. Райз. - Київ : Vivat, 2016. - 368.
24. Сенор Д., Сингер С. Країна стартапів. Історія ізраїльського економічного дива. / Д. Сенор, С. Сингер. – Київ : Yakaboo Publishing, 2016. - 368.
25. Траут Д., Райс Е. Маркетингові війни. / Д. Траут, Е. Райс. – Київ : Фабула, 2019. – 240 с.
26. Фрайд Д., Хенссон Д.Х. Rework. Ця книжка змінить ваш погляд на бізнес. / Д. Фрайд, Д.Х. Хенссон. – Київ : Книж. Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. - 176с.1.

Тема 9. Етичні дилеми юридичних інновацій

Лекційні заняття

1. Питання правосуб'єктності роботизованих систем
2. Інформаційна гігієна в роботі юриста
3. Права людини в цифрову епоху

Практичні заняття

1. Дискусія щодо застосування штучного інтелекту при винесенні судового рішення
2. Створення сценаріїв моральної дилеми
3. Проведення дискусії у форматі дебатів щодо наділення роботів правосуб'єктності

Рекомендована література:

1. Бенедек В. Свобода вираження поглядів та Інтернет / Вольфганг Бенедек, Маттіас Кеттеман. – Видавництво Ради Європи, 2013. – 204 с.
2. Гавловський В. Деякі аспекти незаконного збору персональних даних користувачів мережі Інтернет / В. Д. Гавловський // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 2. – С. 219-227
3. Джейми Бартлетт. The People vs Tech / Джейми Бартлетт., 2019. – 256 с.
4. Курманова Т. Обмеження прав в інтернеті: ризики для України. URL: <https://cutt.ly/BeRGKXR>
5. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії / Д. Лайон // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. – С. 362–380.
6. Малес Л. Місце приватності в українському суспільстві – буття поміж традиціями / Л. Малес // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Х.: Вид-во ХНУ ім. В. Каразіна, 2008. – С. 435–439.
7. Марк Гудмен Злочини майбутнього / Пер. з англ. І. Мазарчук, Я. Машико. – Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула, 2019 – 592 с.
8. Мартин Форд Пришестя роботів. Техніка і загроза майбутнього безробіття / Мартин Форд. Наш Формат., 2016 – 400 с.
9. Мартін Форд Пришестя роботів. Техніка і загроза майбутнього безробіття / Мартин Форд. Ви-тво Наш Формат., 2016 – 400 с.
10. Олдермен Е. Право на приватність / Е. Олдермен, К. Кенеді ; пер. з англ. М. Плесак. – Львів : Ахілл, 2006. – 427 с.
11. Право на приватність: *conditio sine qua non* / Харківська правозахисна група. – Харків: Фоліо, 2003. – 216 с.
12. Радутний О.Е Мораль і право для штучного інтелекту та цифрової людини: закони робототехніки та «проблема вагонетки» / Інформація і право: науковий журнал / редкол.:В.Г. Пилипчук та ін. – К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2019. – № 3 (30). – 142 с. – с. 78 – 96
13. Радутний О.Е. Місце штучного інтелекту в структурі суспільних відносин, які охороняються кримінальним правом / Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 верес 2018 р. / [упоряд.: Ю.В.Баулін, Ю.А. Пономаренко]. – Харків : Право, 2018. – 208 с. 98 – 102
14. Радутний О.Е. Цифрова людина з точки зору загальної та інформаційної безпеки: філософський та кримінально-правовий аспект / Інформація і право: науковий журнал / редкол.: В.Г.Пилипчук та ін. – К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2018. – №2 (25). – 164 с. – с. 158 – 171
15. Разметаєва Ю. Залиште мене у спокої або право бути забутим / Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри: Статті учасників I Міжнародного круглого столу (м. Львів, 28 — 29 жовтня 2016 року). – Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2017. – С. 221–234
16. Разметаєва Ю. С. Приватність в інформаційному суспільстві: проблеми правового розуміння та регулювання / Науковий вісник УЖНУ. Сер. Право. – Вип 37. – Т. 1. – 2016. – С. 43–46. URL: <https://cutt.ly/NeRGZHR>

17. Разметаєва Ю. Теоретичні аспекти зобов'язань бізнесу у сфері приватності: виклики цифрової епохи. Підприємництво, господарство і право. № 6. 2019. С. 235–239. URL: <https://cutt.ly/0eRGCo6>
18. Разметаєва Ю. Формування новітніх прав людини під впливом ІТ // ІТ право: проблеми та перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів III-ої Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 7 грудня 2018 р.). – Львів: Растр-7, 2018. – С. 93–98. (176 с., 0,3 друк. арк.). URL: <https://cutt.ly/meRGNDb>
19. Разметаєва, Юлія. ІТ-компанії і боротьба з порушеннями прав людини в Інтернеті: провідні практики. Бізнес і права людини: основні виклики для нових демократій : зб. ст. і тез : матеріали до Панельної дискусії 25 верес. 2019 р. / упоряд. О. О. Уварова. – Харків : Право, 2019. – С. 72–78. URL: <https://cutt.ly/beRG1ka>
20. Сет Стивенс-Давидовиц Усі брешуть, але інтернет знає твої думки Сет Стивенс-Давидовиц. K.Fund., 2018 - 304 с.
21. Сноуден: людство втрачає право на приватність. URL: <https://cutt.ly/AeRG245>
22. Сухорольський П. Вплив Інтернету на реалізацію політичних прав людини: нові можливості та загрози // Aktywizacja społeczeństwa obywatelskiego. Wydarzenia na kijowskim Euromajdanie / Red. A. Wojtaszak. – Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego Minerwa, 2014. – S. 55–67.
23. Сухорольський П. М. Проблеми забезпечення та розвитку прав людини в умовах інформаційного суспільства / П. М. Сухорольський // Український часопис міжнародного права. – 2013. – № 1. – С. 18–23.
24. Сухорольський П. М. Система боротьби з крадіжками особистості у США / Сухорольський П. М., Пачок Г. М. // Україна в системі глобального інформаційного обміну: теоретико-методологічні аспекти дослідження і підготовки фахівців. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. – Львів: Ліга-Прес, 2013. – С. 201–204.
25. Сухорольський П. Персоналізація в Інтернеті та її вплив на забезпечення прав людини / Сухорольський П. М., Хлібойко Г. П. // Правова інформатика. – 2013. – № 4. – С. 3–9.
26. Томас Девенпорт, Джулія Корби Вакансія: людина. Як не залишитися без роботи в добу штучного інтелекту / Томас Девенпорт, Джулія Корби., 2018 - 336 с.
27. Уолтер Айзексон. Інноватори. Як група хакерів, геніїв та гиків здійснила цифрову революцію / Уолтер Айзексон., 2017. – 488 с. – (Наш Формат).
28. Фісенко Т. В. Феномен “бульбашкового фільтра” у мережевих соціальних комунікаціях // Наукові записки інституту журналістики. – 2014. – Т. 57. – С. 194–199.
29. Цифрові технології, які змінюють наше життя. URL: <https://cutt.ly/PeRG3po>
30. Шмідт Е. Новий цифровий світ / Ерік Шмідт, Джаред Коен. – Львів: Літопис, 2015. – 368 с.
31. Age of Analytics / Karen Eltis // Fordham Intellectual Property, Media and Entertainment Law Journal. – 2011. – Vol. 22. – Is. 1. – P. 69-95.

32. Bannon L. J. Forgetting as a Feature, Not a Bug: The Duality of Memory and Implications for Ubiquitous Computing / Liam J. Bannon // CoDesign. – 2006. – Vol. 2. – No. 1. – P. 3–15.
33. Docudays UA: Свобода і відповідальність у багатопіксельному світі. URL: <https://cutt.ly/XeRG8dg>
34. Finklea K. Identity Theft: Trends and Issues – US Congress: Congressional Research Service, 2014. URL: <https://cutt.ly/SeRG4qQ>
35. Human Rights and Risks in the Digital Era: Globalization and the Effects of Information Technologies / Eds. Nicolaos Garipidis, Christina M. Akrivopoulou. – IGI Global, 2012. – 340 p.
36. Human Rights in the Global Information Society / Ed. Rikke Frank Jorgensen. – The Massachusetts Institute of Technology, 2006. – 325 p.
37. Lessons from the identity trail: anonymity, privacy and identity in a networked society / Eds: Ian Kerr, Valerie Steeves, Carole Lucock. – Oxford University Press, 2009. – 575 p.
38. Oleksandr Radutniy. Morality and Law for Artificial Intelligence / Proceedings of the 1st International Symposium on Intellectual Economics, Management and Education, September 20, 2019. Vilnius Gediminas Technical University. Vilnius: Vilnius Gediminas Technical University, 2019. 396 p. – p. 44 – 46
39. Pagallo U. Legal Memories and the Right to Be Forgotten / Ugo Pagallo, Massimo Durante // Protection of Information and the Right to Privacy – A New Equilibrium? – Springer International Publishing Switzerland, 2014. – P. 17–30.
40. Конвенція про кіберзлочинність, 2001 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_575
41. Резолюція ПАРС 1604 (2008) Відеоспостереження в публічних місцях. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/769_1604.htm
42. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних від 24 жовтня 1995 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_242
43. Директива № 2002/58/ЄС Європейського Парламенту і Ради Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних від 24 жовтня 1995 року (Директива про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_b34
44. Directive 2006/24/EC of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 on the retention of data generated or processed in connection with the provision of publicly available electronic communications services or of public communications networks and amending Directive 2002/58/EC. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2006.105.01.0054.01.ENG
45. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) // Official Journal of the European Union. – 4.5.2016. – L119. – P. 1-88.
46. Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González, Judgment of the Court of Justice of the European Union in Case C-131/12, 13 May 2014. URL: <http://curia.europa.eu>

47. Opinion of Advocate General Jääskinen delivered on 25 June 2013, Case C-131/12 Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González. URL: <http://eur-lex.europa.eu>